

Kritika-Figyelő

Európai fórum a posztoszocialista országok oktatásirányításáról

A *Hermann Avenarius* által szerkesztett kötet azokat az előadásokat tartalmazza, amelyek az 1993. október 11. és 17. között megrendezett *VIIth European Inter-Visitation Programme (Európai program „egymás meglátogatására”)* keretében hangzottak el. A rendezvény helyszíne – és ez nyilván nem véletlen – Berlin keleti része volt. Támogatói között ott találjuk a Német Szövetségi Oktatásügyi Minisztériumot, az Európai Bizottságot, az Európai Kulturális Alapítványt, valamint számos nagyvállalatot és közéleti személyiséget. A meghívottak elsősorban arra a kérdésre keresték a választ, hogy a kelet-európai államszocializmusok összeomlása után hogyan szervezhető át az oktatás és az oktatásigazgatás.

A találkozóan 20 ország 132 oktatási szakértője vett részt, akik 12 munkacsoportban dolgoztak. A helyszín arra is lehetőséget teremtett, hogy a meghívottak tanulmányozzák: hogyan igyekeznek a volt NDK oktatási rendszerét nyugati jellegű oktatássá átalakítani. A vendégek meglátogattak több oktatási intézményt mind Berlin keleti, mind pedig nyugati felében.

Magyarországot a szolnoki *Botka Lajosné*, a budapesti *Csécsei Béla*, *Halász Gábor*, *Szabó Mária*, *Sándor László*, a váci *Szarvas Anna* és az esztergomi *Gergely László* képviselte.

A rendszerváltozás óta eltelt években az oktatásban dolgozók némelyikének helyét mások vették át. Az oktatás szervezeti és szerkezeti átalakítása a közép-kelet-európai államok többségében többé-kevésbé lezárult, elméleti és lélek-

tani megújítása azonban még alig kezdődött meg. A találkozó bevallott célja annak a „rendkívüli lehetőségnek” a megragadása volt, hogy a meghívottak befolyásolhatják az oktatás átalakítását. A felszólalók számba vették Közép- és Kelet-Európa különböző országait abból a szempontból, hogy milyen erőfeszítéseket tettek a centralizált, marxista szellemű oktatás pluralisztikussá tételére, illetve hogy ezek az erőfeszítések mennyire voltak sikeresek.

A kötet a konferencia munkacsoportjainak beszámolóit mellett számos előadás szerkesztett szövegét is tartalmazza. Az ezekből kirajzolódó körkép arról tanúskodik, hogy a volt szocialista országok részint különböző problémákkal néznek szembe, részint azonban sok közös nehézséggel is viaskodnak.

A német egyesítést közvetlenül megelőző korszakról a kelet-berlini *Herbert Schkutek* beszélt. Ebben az időben pedagóguskörökben is sokan hittek egy „jobb szocializmus” lehetőségében, valamint abban, hogy saját elképzeléseiket is megvalósíthatják az új oktatási rendszer kiépítésében. Az egyesítés azonban sokaknak csalódást okozott, hiszen Németország keleti részének is teljes mértékben át kellett vennie a szövetségi oktatási rendszert. Az új iskolastruktúra, az új tananyag, az új tankönyvek, az új osztályzási rend átmenet nélküli bevezetése nehéz feladat elé állította a pedagógusokat. Ugyanakkor így elvetették tőlük a döntés és az átalakítás jogát is, s a változásokról megint „fent” határoztak. Nehézséget jelentett az is, hogy sok tanár állása veszélybe került, illet-

ve, hogy tanári képesítésüket az új törvényhozás kevesebbre értékelte, mint nyugat-németországi kollégáikat, így alacsonyabb fizetést is kaptak. További problémát jelentett az, hogy számos pedagógusnak – miután évtizedeken át valamennyi tantárgyat marxista-leninista szellemben tanította – most a pluralizmus eszméjét kellett diákjainak átadnia, miközben a szemléletváltáshoz csak viszonylag rövid idő állt rendelkezésére.

A letterszági helyzetet *Zenija Berzina* elemezte. A centralizált oktatásirányítás évtizedei után sikerült elérni, hogy az oktatással kapcsolatos kérdésekben megint helyi szinten döntsenek. Megnőtt a választható tantárgyak száma: a diákok különféle nyelveket is tanulhatnak. Megkezdődött a számítástechnikai képzés is. A nehézségek közül kiemelkedik az összehangolt jogi szabályozás hiánya, a konzervatív pedagógiai módszerek elterjedtsége és az, hogy nincsenek megfelelő új tankönyvek.

A csehországi *Oldrich Botlík* arról számolt be, hogy a decentralizáció megvalósítása a legnagyobb probléma. Nem ritkák a tanári közösségen belüli ellentétek sem: egyes csoportok saját pozíciójuk megóvása érdekében igyekeznek megőrizni az iskolák katonás atmoszféráját, hierarchizált rendjét. Ugyanakkor *Karel Rydl* szerint Csehországban az oktatási reformok közvetlenül követték a diákok és művészek által kezdeményezett „bársonyos forradalmat”. A rendszerváltozás után megerősödött a nemzeti függetlenséget előtérbe helyező közhangulat hatására az országban az Osztrák–Magyar Monarchiáig visszanyúló német típusú oktatás felől az észak-amerikai progresszív oktatás felé fordult a tudományos érdeklődés.

A litvániai *Tatjana Bulajeva* elmondta, hogy az ország függetlenné válása óta az iskolarendszer alapvetően megváltozott, és nagyobb hangsúlyt kapott a nemzeti értékek oktatása. Az ok-

tatás helyzetét megnehezíti azonban a pénzhiány és a zsúfoltság. A pedagógusoknak és az oktatásigazgatásban dolgozóknak minősítő vizsgát kellett tenniük.

Az oroszországi helyzetről *Viktor Freiman* beszélt. Bár történetek erőfeszítések a totalitárius iskolarendszer átalakítására, és a törvényhozás elfogadta az új oktatási törvényt (1992), a konferencia időpontjáig azonban nem indult meg az oktatás következetes demokratizálása. Ugyanakkor elméletileg már lehetségessé vált az egyes iskolák autonómiájának növelése és az egységes megoldások helyett az alternatívák kidolgozása – így például megszűnt az állam oktatási monopóliuma is. A reformokat azonban nemcsak az újítók határozatlansága, hanem a nagyrészt a szovjet korszakból megmaradt bürokrácia is hátráltatja. Jelentősen romlott az iskolák anyagi helyzete, a tanárok a szegénységi küszöbön élnek. Mindez párosul az oktatás általában alacsony társadalmi presztízsével. Az orosz klasszikus műveltség háttérbe szorult, miközben az országot elarasztja a tömegkultúra. Az egyes iskolák autonómiájának megnövekedése az igazgatók befolyásának erősödéséhez vezetett, ami egyes helyeken növelte az iskolán belüli kapcsolatrendszer autoriter jellegét. Problémát jelent sok, a „régik iskolához” tartozó tanár és iskolaigazgató konzervatív beállítottsága is. Mindezeket figyelembe véve az előadó úgy vélte, hogy alig van remény Oroszországban a rendezett, civilizált társadalom kialakulására.

Ukrajnában *Ludmila Golik* beszámolója szerint gyökeresen megváltozott az oktatási rendszer. A volt Szovjetunió egyik legnagyobb államában is problémát jelent az oktatás és a szellemi munka alacsony társadalmi presztízse, az oktatott tananyag és a társadalmi szükségletek közötti eltérés, valamint az oktatás alulfinanszírozottsága. A 130 nemzetet és etnikai kisebbséget magában foglaló Ukrajnában alapvető cél a

multikulturális oktatás megteremtése. Megnövekedett a választható tantárgyak aránya a tananyagban. Nehézségekbe ütközik azonban az ukrán-orosz kétnyelvű területeken a kétnyelvű oktatás elvének alkalmazása.

Az észtországi oktatással kapcsolatban *Endel Laanvee* arról számolt be, hogy bár az 1991-es függetlenné válás óta megkezdődött az oktatási rendszer átalakítása, az iskolákat ma is a szovjet rendszer prioritásai jellemzik, vagyis elsősorban a hadiipar fejlesztésével kapcsolatos tudományágaknak adnak elsőbbséget. Korábban gyakorlatilag ismeretlen volt a széles körű, a munkaerő mobilitását elősegítő tudás fogalma. Az iskolák kínálatát a tervgazdaság követelményei szabták meg. Az új oktatási törvény kimondja valamennyi tantárgy depolitizálását. A tanárokat különböző képzési formák segítik abban, hogy a korábbi, írott szövegekre támaszkodó tanítást aktív részvételre és csoportmunkára alapuló oktatással váltsák fel. Az ésszt oktatás – különösen a felsőfokú intézményekben – ugyanakkor hiányt szenved modern oktatóeszközökben és szakanyagokban.

Lengyelországban az oktatás színvonalára a hetvenes évek végétől fokozatosan romlott. Ezért *Stefan Mieszalski* szerint elsősorban az általános gazdasági válság volt a felelős. A tanári közösség alacsony társadalmi megbecsülése munkaerőhiányhoz vezetett, ez pedig azzal járt, hogy a pályát ellepték a nem megfelelően képzett vagy képesítés nélküli pedagógusok. A centralizált oktatási rendszer arra készítette a tanárokat, hogy munkájukat újítás nélkül, rutinszerűen végezzék. 1989-ben megkezdődött az iskolarendszer reformja. Megszüntették az állam monopóliumát, az iskolák anyagi ellátása részint a helyi hatóságok feladata lett. A finanszírozás azonban továbbra is súlyos problémát jelent – az iskolák gyakran a világitást és a fűtést sem voltak képesek megfizet-

ni. Drámaian romlott a tanárok anyagi helyzete is.

Szlovákiában, amint az *Anna Rummerová* tanulmányából kitűnik, a totalitárius rendszerben az volt a tanárok alapvető feladata, hogy valamennyi tantárgy keretében a harmonikus szocialista embertípus fejlődését segítsék elő. Tevékenységüket tanfelügyelők ellenőrizték. Külön figyelmet fordítottak a diákok ateista és katonai nevelésére. Nem meglepő, hogy a tanárok nehezen tudtak alkalmazkodni a teljesen megváltozott körülményekhez. A rendszerváltozás az orosznyelv-tanárokat egyenesen egzisztenciális problémák elé állította. Ugyanakkor megnövekedett az iskolák autonómiája, az egész iskolarendszert dezideologizálták, a szülőkből, diákokból és a helyi hatóságok képviselőiből álló iskola tanácsokat is bevonták az iskolák irányításába. Megkezdték működésüket az első magán- és egyházi iskolák.

A kötetből egyértelműen kiderül, hogy van értelme egy közép- és kelet-európai szintű számvetésnek a rendszerváltozások utáni oktatásügy kérdéseiben is. A különbségekben a társadalomtörténeti utak sokféleségét, a hasonlóságokban a közös politikai be rendezkedés, örökségét láthatjuk. Ugyanakkor a kötet nyelvezete időnként a nyugat-európai szervezők szemléletét tükrözi. Egyes előadások nem mindig tudják elkerülni a sematizmust, a leegyszerűsítést és fogalmi zavart. A fórum elnöke és a kötet szerkesztője, *Hermann Avenarius* a szocializmus fogalmát tisztán filozófiai szempontból közelíti meg, nem véve figyelembe annak a kérdéskört közelebbről érintő, szociológiai oldalát.

Mindezek ellenére a kötet átfogó képet kínál azokról a változásokról, amelyek az egyes kelet-európai országokban a kilencvenes évek elején bekövetkeztek, és több szempontból mutatja be a változások során felmerült nehéz-

ségeket, valamint néhány lehetséges modellt ezek megoldására. A fórum óta

eltelt két év. Várjuk az újabb fórumot az újabb számvetésekkel.

(Restructuring Education and Educational Administration after the Breakdown of Socialism. Proceedings of the VII European Intervisitation Programme from 11th to 17 October 1993 in Berlin, European Forum on Educational Administration. Szerk.: Hermann Avenarius, Hans Döbert és Angelika Schade közreműködésével. Deutsches Institut für Internationale Pädagogische Forschung, Frankfurt am Main, 1994.)

Bajomi-Lázár Péter

Szintézis és/vagy kompiláció?

– Újabb mustra a művészetpedagógia irodalmából –

Örömkre nehéz helyzetben van a szemleíró. Művészetpedagógiai kiadványok olyan szériája látott az utóbbi hónapokban napvilágot, hogy bizvást azt mondhatnánk: szakmánk igazán felkészült a műveltségkép hivatalos korszakfordulójára, a tájékozódó kedvű pedagógus önképzéséhez bőven van szakirodalom. Mondjuk meg: ehhez a bőséges felhozatalhoz nagymértékben hozzájárult a Pedagógus Szakma Megújításának Projektje, egykori kuratóriumának döntései nyomán új kiadványok sokasága zúdult az olvasókra. Ehhez csak két megszorítást kell tennem. A terjesztés hatékonyságáról nincsen adatom, nem tudni: eljutnak-e olvasóikhoz ezek a kötetek, füzetek (melyeknek ára olykor aránytalanul magasnak tűnik). Másik előrebocsátott megjegyzésem: a „tömegtermelés” óhatatlanul egyenetlen színvonalal járt, ám ezt végső soron mégsem tartom pazarlásnak: egy-egy remekmű ritkán születik magányos csúcsteljesítmény gyanánt, sok-sok középszerű munka hátán, olykor a véletlen segítségével születnek a nagy művek. (Ez persze gondosabb olvasószervezői, lektori munka alól nem mentesíti a kiadókat.)

Vegyünk hát sorra egy csokorra való kiadványt, különös tekintettel a Nemzeti alaptantervben testet öltő, alapvető-

en modernizált művészetképre. Ennek a modernizációnak – miint tudjuk – jellegzetessége, hogy minden korábbi iskolai művészetképnél tágasabban értelmezi a művészeti jelenségvilágot, nagyobb teret kínál az ún. „élő művészetekre”, a teret, eleven akciót igénylő művészeti ágakra. Sajátos jelenség, hogy a modernizáció keretében minden eddiginél nagyobb hangsúlyt fordít a hagyományörzésre (egy tágan értelmezett néphagyomány világa jelent meg a Tánc és dráma részműveltség-területében), miközben ráirányítja az iskola figyelmét az ún. modern kultúrák közvetítő technikákra, a mozgóképre és a médiára. Azt is mondhatnánk: a NAT iskolai, tantervi keretek közt legitimálja mindazokat a törekvéseket, melyeket az utóbbi két évtizedben a közművelődés, a – kissé bizarr kifejezéssel megnevezett – „gyermek-közművelődés” felhalmozott.

Mindennek megfelelően immár nem csupán játékos, „úri” passziója tanárnak, tanítónak és tanulóknak a bábjáték, hanem előírt követelmények hordozója, sok helyi tantervben alighanem önálló diszciplínává válik majd, legalább – az év rendjébe illesztett – egy-két bábozó epocha erejéig. Másutt bizonyára a hagyományos tantárgyak dúsulnak fel általa, hiszen az irodalom, akár a vizuális kultúra szívesen fogadja magához fia-